

บทที่ 6

วรรณกรรมร้อยกรองบรรยายหรือพรรณนาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์

๑. โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชปรารภให้นักปราชญ์ร่วมกันแต่งโคลงเพื่อบรรยายภาพเขียน ซึ่งดำเนินเรื่องราวในพงศาวดาร โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์เป็นผู้อำนวยการวาดภาพพงศาวดารเป็นตอน ๆ บรรจุลงกรอบระจกรวม ๔๒ บาน และเขียนโคลงประกอบภาพ ๆ ละ ๔ - ๖ บท รวมทั้งสิ้น ๓๗๖ บท เพื่อนำไปประดับพระเมรุ งานพระศพพระราชโอรสเจ้าฟ้าพหุรัตมณีนายก เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตม์ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ และพระนางเจ้าสุนันทา เมื่อเสร็จจากงานพระบรมศพแล้ว ให้เรือพระเมรุไปสร้างโรงพยาบาล ส่วนผู้แต่งโคลงบรรยายภาพ เป็นพวกบรมวงศานุวงศ์ ๒๔ องค์ และข้าราชการบริพารเสวกามาตย์ ๑๔ นาย

เนื้อหาของเรื่อง แบ่งออกเป็นตอน ๆ ดังนี้

- รูปที่ ๑ บรรยายภาพแผ่นดินพระรามาธิบดีที่ ๑ สร้างกรุงศรีอยุธยา
- รูปที่ ๒ บรรยายภาพ แผ่นดินพระราเมศวร ตอนตีเมืองเชียงใหม่
- รูปที่ ๓ บรรยายภาพ แผ่นดินพระราเมศวร ตอนตีเมืองละแวก
- รูปที่ ๔ บรรยายภาพแผ่นดินพระนครินทราธิราช ตอนเจ้าอภัยผูกกับเจ้า-
ยี่พญาชนช้างกัน
- รูปที่ ๕ บรรยายภาพแผ่นดิน พระบรมไตรโลกนาถ ตอนพระอินทราราช
ชนช้างกับหมื่นคังนคร
- รูปที่ ๖ บรรยายภาพแผ่นดินพระรามาธิบดีที่ ๒ ตอนหล่อพระศรีสรรเพชญ์
- รูปที่ ๗ บรรยายแผ่นดินพระยอดฟ้า ตอนเสด็จทอดพระเนตรช้างป่าทุ่งา
- รูปที่ ๘-๙ บรรยายภาพแผ่นดินขุนวรวงศาธิราช ตอนพระเทียรราชาเสี่ยงเทียน
และตอนขุนพิเรนทรเทพจับพวกจับขุนวรวงศาธิราช
- รูปที่ ๑๐-๑๔ และ ๑๗ บรรยายภาพแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ ตอนพระสุริโยทัย
ขาดคอช้าง, เอาปืนใหญ่ยิงค่ายพระเจ้าหงสาวดี, ช้างพลายศรีมงคล
พลายมงคลทวีปอาละวาด, คล้องช้างเผือกแม่ลูก และตอนพระ-
มหาจักรพรรดิ-พระเจ้าหงสาวดีทำสัตย์กัน
- รูปที่ ๑๖, ๑๘, ๑๙ บรรยายภาพแผ่นดินพระมหินทราธิราช ตอนพระมหาธรรมราชา
ปล่อยแพไฟ พระเจ้าหงสาวดีให้ถนนข้ามน้ำ และตอนพระมหา-
ธรรมราชาอาสาเจรจากความเมือง
- รูปที่ ๒๐-๒๗ บรรยายภาพแผ่นดินพระมหาธรรมราชา ตอนยิงพระจำปาธิราช
และพระนเรศวรทรงปืนธำมณีน้ำใสโดง ฯลฯ
- รูปที่ ๒๘-๓๖ บรรยายภาพแผ่นดินพระนเรศวร ตอนตีทัพหน้าพระมหาอุปราชา
และทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา เป็นต้น

รูปที่ ๓๗	บรรยายภาพแผ่นดินพระเอกาทศรถ ตอนทูตแขกเมืองโทรเข้าเฝ้า
รูปที่ ๓๘	บรรยายภาพแผ่นดิน เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ตอนพระพิมลธรรม เป็นขบถ
รูปที่ ๔๐	บรรยายภาพแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม ตอนญี่ปุ่นเข้าพระราชวัง
รูปที่ ๔๑	บรรยายภาพแผ่นดินพระเชษฐาธิราช ตอนเจ้าพระยากลาโหม เป็นขบถ
รูปที่ ๔๒	บรรยายภาพแผ่นดินพระศรีสุธรรมราชา ตอนพระนารายณ์ยก เข้าตีพระราชวัง
รูปที่ ๔๓-๔๑	บรรยายภาพแผ่นดินพระนารายณ์ ตอนทูตไทยไปฝรั่งเศส และพระยาสิทธิราชเดโชไชย ค่ายพม่า ฯลฯ
รูปที่ ๔๒-๔๔	บรรยายภาพแผ่นดินพระเพทราชา ตอนซึกพระบรมศพพระนารายณ์ และก๊วยธรรมเถียร เป็นขบถ ฯลฯ
รูปที่ ๔๕-๔๖	บรรยายภาพแผ่นดินพระเจ้าเสือ ตอนเสด็จข้างทรงข้ามบึง หูกวาง และพันท้ายนรสิงห์ถวายชีวิต
รูปที่ ๔๗-๔๘	บรรยายภาพแผ่นดินพระเจ้าย้ายสระ ตอนพระมหาอุปราชาทรง ข้างพระที่นั่งและภาพฉลองพระนอนวัดป่าโมกข์
รูปที่ ๔๙	บรรยายภาพแผ่นดินพระเจ้าบรมโกษฐ์ ตอนขุนขำนำญู้กับพระธนบุ
รูปที่ ๖๐-๖๑	บรรยายภาพแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ ตอนอสังกปิณีถวายนกกระ- จอกเทศ และตอนพระยาโหนดถวายช้างเล็บครบ
รูปที่ ๖๒- ๖๔	บรรยายภาพแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ ตอนจลาจล ตอนพระยา วชิรปราการรบพม่าและตอนพระเจ้าตากศึกค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้น
รูปที่ ๖๕-๗๒	บรรยายภาพแผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี เช่นตอนพระยาธานี ส่งตัวเจ้านครมาถวาย ตอนศีลวงคนบุรี ฯลฯ
รูปที่ ๗๓-๘๔	บรรยายภาพแผ่นดินพระพุทธยอดฟ้าฯ เช่นตอนปราบดาภิเษก ตอนยิงลูกปืนไม่ถึงค่ายพม่า และตอนท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร รักษาเมืองกลาง ฯลฯ
รูปที่ ๘๐-๘๑	บรรยายภาพแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้าฯ
รูปที่ ๘๒	บรรยายภาพแผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ ตอนกับดักเฮนรีเบอร์นี่ เข้าเฝ้า เป็นต้น

ตอนจบเป็นร้อยแถลงนามผู้แต่งโคลง

ข้อคิดเห็น โคลงบรรยายภาพพระราชพงศาวดารชุดนี้ เก็บเนื้อหาตอนสำคัญ ๆ
ในพงศาวดารมาเรียบเรียงไว้อย่างกะทัดรัด กวีหลายคนได้ช่วยกันแต่ง เรื่องนี้จึงเป็นเสมือน
หนึ่งขุมนุมฝีปากของกวี มีสำนวนคำประพันธ์หลากหลาย เหมือนดอกไม้หลายสีมารวมในที่เดียว
กันซึ่งกวีแต่ละคนก็มุ่งแต่งประกวดประชันกันอย่างเต็มที่ ลักษณะของการบรรยายไม่ละเอียด
ลออเหมือนร้อยแก้ว ถ้าพิจารณาในด้านลีลาการแต่งมีโคลงหลายบทที่ก่อให้เกิดความกระเฟื่อนใจ
และมีความไพเราะยิ่ง นอกจากนั้นยังได้ทราบเรื่องราวตอนสำคัญ ๆ ในประวัติศาสตร์ไทยอีกด้วย

ตัวอย่างวรรณกรรมบางตอน

- ก. "บุเรงนองนามราชาเจ้า
ยกพยุหแสนยา
มอญมานประมวลมา
ถึงอยุธยาเศศแล้ว
พระมหากษัตริย์เจ้า
วางค่ายรายรี้พล
คำร้ท้จกโครายล
ยกนิกรทัพหล้า
บังอรอรรดเรศผู้
นามพระสุริโยทัย
ทรงเครื่องยุทธพิไชย
ถลิ่งคชาธารคว้าง
ขุมมอญร่อนจ้าวพาด
ขาดแล่งศรราบถูระ
โอสรรีบกันพระ
สูญชีพไปสูญสิ้น
- ข. "ไทยปล่อยเป็นก๊กก้อง
ครันตระหลบหลบเวหา
กระสุนถูกพระเจ้าป่า
ศิษย์คณีกั๊กคุ้ม
กัมโพชราชล่าฝ้าย
ถึงป่ากระทุ่มจระ
สามคาบยกปล้นนคร
ทรงราชฎ์ลแวกทั้ง
- ค. "จักรกรีปฐมราชาเจ้า
เฉลิมรัตนโกสินทร์
พระปราบเหล่าอริินทร์
ปางประชาเย็นเกล้า
พระกมลปราโมทย์ด้วย
คำร้ท้จกสร้างอา
ภายในพระนคร
ชูเชิดพุทธศาสนให้
- จอมร่า มัญเษย
ถึงแกลัว
สามสิบ หมื่นแธ
หยุดไกลันครา
ภูวคล สยามเษย
เทียบหล้า
แรงศึก
ออกตั้งกลางสนาม
พิศโมย ท่านนา
ออกอ้าง
เช่นอุป ราชแธ
ควบเข้าขบวนโคล....
จาตจะ
ทรบคั้น
ศพลู๋ นครแธ
พจน์ผู้สรรเสริญ " (รัชกาลที่ ๕)
- โกลา หลนา
คุ่มคุ่ม
อิราชทัพ น่านา
ซีหลันคอสาร
พลากร
หยุดยั้ง
ท่อนหัก ได้แธ
ทัพ เมืองเมืองขอม " (หลวงราชพงศัวิกิติ)
- สยามมินทร์
ผ่านเผ้า
เรียบราบ สงบนา
เพราะให้ผดุงผล
ศรัทธา
วาศไว้
ฉันทพ สถานแธ
รุ่งเร้าเรื่องเจริญ " (พระองค์เจ้า
ศรีเสาวภาค)

ง.	"ได้เมืองเชียงใหม่ด้วย ภวาระย่อสุรฤทธิศ ขุนลาวคคชบถคค แพฤทธิแพ้ลิตยลู้	บุญฤทธิ ท่านแล ทั่วรู้ ร้ายล่อ ณรงค์เฮย ศึกแพฬสยาม" (กรมพระนราธิประ พันธ์พงศ์)
----	---	--

๒. โคลงชะลอพระพุทโธไลยาสน์

พระเจ้าบรมโกษฐ์ได้ทรงพระนิพนธ์ขึ้น เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นกรมพระราช-
วังบวรฯ ลักษณะคำประพันธ์เป็นโคลงสี่สุภาพจำนวน ๖๔ บท

สาเหตุที่มีการชะลอพระพุทโธไลยาสน์วัดป่าโมกข์ เนื่องจากพระอธิการวัดป่าโมกข์
เข้ามาหาพระราชสงครามแจ้งความว่าน้ำกักเขาะตสิ่งพังเข้ามาจนถึงพระวิหารของพระพุทโธ-
ไลยาสน์ พระราชสงครามจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูล พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระโปรดเกล้าฯ
ให้พระราชสงครามคิดทำการชะลอ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ประทับได้
ขุนหัตถานไว้ ด้วยทรงเห็นว่าพระพุทโธรูปใหญ่โตนัก กลัวจะแตกทำลาย พระราชสงคราม
อาสาชะลอ ถ้าพระเป็นอันตรายก็ขอถวายชีวิต และงานสำเร็จด้วยดี พระเจ้าบรมโกษฐ์จึง
ทรงนิพนธ์เรื่องนี้ ขึ้นเพื่อยอพระเกียรติและบันทึก เหตุการณ์การชะลอพระพุทโธรูปเอาไว้

เนื้อหาของเรื่องกล่าวว่า น้ำเขาะกักเขาะขึ้นวัดทางทิศตะวันตกใกล้วิหารพระนอน
ซึ่งยาวถึง ๑๑ วา แม้พระสงฆ์จะประชุมกันทำเขื่อนถมดินก็ไม่ไหว พระอธิการจึงแถลงเรื่อง
นี้แก่พระเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงโปรดฯ ให้พระราชสงครามเป็นแม่กองอำนวยการชะลอ
พระราชสงครามจึงเจาะฐานพระ แล้วจึงทำตะแม่แอบเข้าทั้งสองข้างปราบหุบดินให้แน่นและ
ราบ ครั้นวันฤกษ์ดีก็พร้อมกันทั้งราษฎร ข้าราชการ และพระเจ้าแผ่นดิน ชะลอพระพุทโธรูปมา
ยังที่ตั้งจะทำวิหารใหม่ แล้วให้สร้างพระวิหารการเปรียญ อุโบสถ เจดีย์ ภูมิ จนครบถ้วน
และจารึกข้อความตอนหนึ่งไว้ที่ผนังพระอุโบสถว่า

"ศิลาจารึกพื้น	พจนาลัย
แรกเริ่มผดูลการ	แต่งตั้ง
สถิตยเสถียรจำเนียรนาน	ปถมแทน
ในอนาคตยศยัง	อยู่เจ้ากัลปา "

นอกจากนั้น เนื้อความยังกล่าวยอพระเกียรติพระเจ้าท้ายสระ และได้อาศิรวาทอาราธนา
พระพุทโธรูปปางต่าง ๆ ให้คุ้มครองพระองค์

ข้อคิดเห็น เนื้อหาของเรื่องเกี่ยวกับการชะลอพระพุทโธรูป จึงเป็นการยากแก่
ผู้ทรงนิพนธ์ที่จะเล่าเรื่องให้เข้าใจง่าย ยากแก่การพรรณนา ดังนั้นเรื่องนี้จึงไม่ค่อยแพร่หลาย
แต่ก็นับได้ว่าเป็นเรื่องที่มีส่วนนวนโวหารในเชิงกวีดีเรื่องหนึ่ง เช่น

-การซำคำ ช่วยให้ไพเราะ มีลักษณะคล้ายโคลงกระทู้

"เคชพระพุทโธให้	สถาผล
<u>เคชพระธรรมผจญ</u>	บาปนี้
<u>เคชพระสงฆ์คัล</u>	แดนมารค
<u>เคชพระบะบุญมณี</u>	หลีกร้ายชขายหนี
<u>ขอจงทรงเคชโค</u>	ไอยรา
<u>ขอจงจำงหา</u>	แก่นเกื้อ
<u>ขอจงตำรงอา</u>	รามรวค
<u>ขอจงโคในเนื้อ</u>	ยอคเยี่ยมไญยธรรม"

-บรรยายได้ละเอียด

"เชือกใหญ่ใส่รอกร้อย	เรียงกระลัน
กว้านขอลลอสันชัน	ยึดยึด
ลวดหนึ่งรัดพัลวัน	พวนเต็ม
โทโหมประโคมอึ้งอ้อ	ลากเข้าประโคมไป
แปรผันชันยั้งเยื้อง	ตรงครา
ไกลนคายบ้ายขยายหา	ขัดข้อง
ยากนักสลักสนอมมา	เทียมเที่ยง
โรยยายอร่ามพร้อม	เร่งรันพลกระลัน
สัญญาอาณัติพร้อม	ทุกสถาน
กลองรับคันตึงการ	เร่งรื้อ
ม้าพั่วราวประสารชาญ	เชอญหยุด
เสียงฮักอึ้งหนึ่งอ้อ	อาจร้องเป็นใจน
เชือกสายหลายเส้นลวด	พัลวัน
รอกทรายกระจายกระลันหัน	เกี่ยวกว่าน
เดี่ยวซึงตึงตึงชันชัน	โผงแผ่น
มากมิดิริยพลล้าัน	หัวแคว้นแดน..."

-พรรณนาได้เกิดภาพพจน์

"แถวถนนขมขื่นช่วย	เกษมศรี
หลังคาคจนาจารี	รอดนั้น
เห็นสนุกนี้สุขสานต์ปรีดิ์	เปรมราชฎร์
สอาดสอาดสถานทุกชั้น	ชื่นเชือสนุกนี้สนาน
อุซุดสุด เล่ห์เลี้ยว	วงเวียน
รอบราบปราบสถิตยเสถียร	ปลูกไม้
ที่สถานสอาดสอาดเตียน	แลสั่ว
ไมสลับระดัพระเคียมให้	ชอบชั้นพรรณราย"

ค. บทละครเรื่องพระราชพงศาวดารตอนพระรามเดโชเจ้านครแข็งเมือง

วรรณกรรมเรื่องนี้ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงนิพนธ์ขึ้นเป็นบทละครร้อง
ดำเนินเรื่องตามพงศาวดารในแผ่นดินพระเพทราชา แรกเสด็จขึ้นราชาภิเษก เสวยราชสมบัติ
จึงมีพระราชโองการให้บรรดาท้าวพระยาหัวเมืองทั้งปวงเข้ามาถวายบังคมถือน้ำพิพัฒน์สัตยา
แต่พระรามเดโช ซึ่งทำความคิดความชอบไว้มากได้ไปครองเมืองนครศรีธรรมราช ครั้นสมเด็จพระ
พระนารายณ์ เกิดศึกมานานะกระด้างกระเดื่องขัดรับสั่งแข็งเมืองมิได้เข้ามาบังคม เพราะไม่
ศรัทธาในพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ ที่ได้ก่อกรรมทำบาปไว้มาก ทางกรุงศรีอยุธยา จึงส่ง
ทัพมาล้อมนครศรีธรรมราช โดยมีพระสุรสงคราม เป็นแม่ทัพ พระยารามเดโชถูกล้อมอยู่เป็น
เวลานาน จนกระทั่งเสบียงอาหารขาดแคลน จึงลอบส่งข่าวมาขอความช่วยเหลือจากพระยา-
ราชวังลับ สหายเก่าผู้เป็นแม่ทัพ เรือยกมาครั้งนี้ แล้วฆ่าลูกเมียขุนนางกรมการนางตายสิ้น
แล้วหนีออกทางวงล้อมด่านที่พระราชวังลับล้อมอยู่ เมื่อเข้าศึกหนีไปได้ พระยารามเดโชจึงถูก
ประหารชีวิต

ผู้ทรงนิพนธ์ได้พยายามบรรยายถ่ายทอดความรู้สึกของพระยารามเดโชได้กระ-
เทือนใจยิ่ง นับเป็นการหยั่งเห็น (insight) ความในใจของผู้ที่กำลังตั้งแค้นได้อย่างลึกซึ้ง
เช่น

"เมื่อคำรสถรสีไช้ให้ไปพิพ	ตามจับไฟริศพิพม่า
ที่โล่มอญก่อนครวลาวกว่า	ก็อุตสาห์สู้สงครามด้วยความรัก
เอาไชยมาถวายยุคลบาท	โปรดพระราชทานยศปรากฏศักดิ์
แค้นใจชายสอพลอทรลักษณะ	ปรปักษ์คือพระเพทราชา
หลวงสรศักดิ์ลูกอ๊กกตัญญู	มิได้รู้พระคุณขุบ เกษา
พ่อลูกสลัดน้ำพิพัฒน์สัตยา	ขบถกล้าชิงราชสมบัติไป
เสนาบดีมุขสั้นทั้งหลาย	ก็หมกตอายมีหน้าเป็นข้าเขา
ยังขัดขวางแย้งยั่วแต่ตัวเรา	ไม่ยอมเข้าไปถวายบังคมใคร
ใช้ตัวเราทรยศบถกรุง	ฤาหมายมุ่งตั้งตนเป็นคนใหญ่
เกิดเป็นชายตายเป็นไปเช่นไร	เราเป็นไม่ขอประจบคบศัตรู "

ในด้านจังหวะลีลาและการใช้คำมีท่วงทำนองค่อนข้างยืดเยื้อ เข้าใจว่าทรงนิพนธ์
ขึ้นเพื่อใช้เป็นบทละครร้อง แต่มีหลายตอนที่อ่านแล้วเกิดอารมณ์ความกระเทือนใจ เช่น

"แสน เอยแสนเศร้า	ผิวเจ้าเล่าความถ้วนถี่
กอดจูบขอขมานารี	เห็นรีคว่าคาบชกปลายเปื้อน
คุณหญิงจันทร์พรุ่นสยองร้องกรีดกร๊าก	เหงื่อตกกอนาถหอบเหนียว
มานะนึกฮึกจริงไม่นิ่งเนือย	หน้าเมื่อยพันฟาดพิษาคนาง
กอดศพเมียรักฮัก ๆ สิ้น	แล้วหมุนยีนเยหน้าตาขวาง
เงอะลูกน้อยเมียน้อยละห้อยคราง	ใจกระด้างแทงฟันตะบันไป
นคเมียบทมคลุกปลิวถูกฆ่า	เจ้าพระยาทสี่งพลั้งคสังใหญ่

เดี่ยวขบพันพันหมุนุนใจ	เดี่ยวทวมาร้องไห้ศพลูก เมีย
ไอ้ลูก เมียร่วมชีวาคนอาภัพ	ต้องชิงลับสวนควีนฆ่ากัน เสีย
เพราะถึงกรรมท่วมาชะตาเซีย	มีปล้อยให้อ้ายเหี้ยมายายี
ซินทึงไวโหนจะพันคนตูก	ทึงเมียลูกถูกส่งไปโรงสี
ท่วเล่นเช่นผักปลาไม่ปราณี	ร่ำพลางโศกก็สอื้นพลาง"

๔. เสภาพระราชพงศาวดาร

เสภาเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมชิ้นสุดท้ายของสุนทรภู่ แต่งในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสฯ สั่งให้สุนทรภู่ แต่งขึ้นสำหรับขับถวายในเวลาทรงเครื่องใหญ่ตามแบบอย่างรัชกาลที่ ๒ และต่อมาโปรดให้ใช้เป็นบทสำหรับขับส่งมโหรีหลวงด้วย

เนื้อหาของเรื่องนี้ยาวออกเป็น ๒ ตอน ตอนต้นเรื่องคือเมืองขอมเริ่มตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัวสร้างกรุงศรีอยุธยา แล้วโปรดฯ ให้พระราเมศวรไปตีเมืองขอม จบแต่เสร็จการรบกับขอมแล้วข้ามไปแต่งตอนสอง ตอนคือพระเจ้าหงสาวดี คราวขอช้างเผือกในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระเมตตาเห็นว่า เหตุที่เนื้อหาขาดเป็น ๒ ตอนนี้ ก็คงเพราะเมื่อสุนทรภู่แต่งตอนต้นถวายแล้ว สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า เรื่องพระราชพงศาวดารตอนต้นนั้น ถึงจะแต่งเสภาก็ไม่น่าฟัง จึงโปรดให้ข้ามไปแต่งตอนคือพระเจ้าหงสาวดี ในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ ท่านองพระราชประสงค์จะแต่งให้ตลอดไป จนถึงสงครามสมเด็จพระนเรศวร แต่แต่งมาได้จึงพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชกรุงศรีสัตนาคนหุตยกกองทัพลงมาช่วยกรุงศรีอยุธยา มาถูกกลอุบายพระเจ้าหงสาวดีตีแตกกลับไป ก็ค้างอยู่แค่นั้น เห็นจะ เพราะเหตุสุนทรภู่ถึงแก่กรรมเสียก่อน

วรรณกรรมของสุนทรภู่เรื่องนี้ ถ้าเทียบกับเรื่องอื่น ๆ ที่ท่านแต่ง รู้สึกว่าค้อยกว่าเรื่องอื่น ๆ มาก ทั้งนี้ถ้าจะให้แสดงความคิดเห็นก็อาจได้ดังนี้ ประการแรก เนื้อหาตอนที่นำมาแต่งนั้นไม่สู้สนุก เป็นเรื่องที่ค่อนข้างแห้งแล้ง จะเทียบกับตอนสมเด็จพระนเรศวรชนช้าง หรือ ตอนเสียดกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ซึ่งพระเจ้าตากกู้คืนมาสำเร็จไม่ได้ ประการที่สอง สุนทรภู่ไม่ได้แทรกจินตนาการและอารมณ์ความกระตือรือร้นใจเหมือนวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ของท่าน เรื่องจึงจืดชืด เทียบได้กับการอ่านพงศาวดาร ประการที่สาม เนื้อหาเป็นเรื่องราวของพระมหาโกศกัณฐ์ การใช้ถ้อยคำมักเป็นราชาศัพท์ ซึ่งสุนทรภู่ไม่สู้ถนัดนัก หากเป็นเรื่องที่ใช้คำพื้น ๆ ธรรมดา ๆ สุนทรภู่คงแต่งได้ดีกว่านี้ และสาเหตุที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่แต่งเรื่องนี้ไม่ได้คือ กรมพระยาดำรงฯ ทรงอธิบายว่า "(เพราะ) เป็นหนังสือที่แต่งยากกว่ากลอนเรื่องอื่นของสุนทรภู่ เพราะตัวเรื่องพงศาวดารเป็นจดหมายเหตุ ไม่มีทางที่จะแต่งให้ขบขันตลกขบขันได้เหมือนเช่นเสภา เรื่องขุนช้างขุนแผนอันเป็นแต่มีทานอ้ออบพงศาวดาร ถ้าสุนทรภู่เลือกได้เองก็เห็นจะไม่แต่ง แต่หากมีกระแสรับสั่งจึงต้องแต่ง ก็เอาหนังสือพระราชพงศาวดารมาเปิดอ่าน แล้วพยายามแต่งเป็นกลอนไปตามหนังสือนั้น"

ถึงอย่างไรก็ตามกรมพระยาดำรงฯ ทรงเห็นว่า "แต่ก็แต่งดีเป็นหนักหนา ถ้าไม่เป็นผู้ที่สามารถจริง ก็เห็นจะแต่งไม่ได้แบบนี้" คำกล่าวนี้เห็นจะไม่เกินความจริง

ดังจะชักตัวอย่างประกอบ

-ความพยายามที่ได้แสดงลายกลอนที่เด็ด เอาไว้ โดยการ เล่นสัมผัสคำตายเสียงสั้น

"ได้มหาพิชัยฤกษ์ให้ เลิกทัพ	เห่รับแซ่ เสียงสำเนียงขาน
ลั่นฆ้องทั้งฮึงออกนอกทวาร	เสียงสะท้านลั่น เลื่อนสะเทือน <u>สะทีก</u>
ทหารธงโบกธงตรงไปหน้า	เสียงซ่างม้า เริงร้องอยู่ที่ <u>กองก็ก</u>
ทวยหาญขานโหโหวารีกร	<u>อีกกะทีกขำหุงพันกรุงไกร</u> "

-แทรกเสียงที่ไม่มีมีความหมาย อ่านแล้วทำให้เกิดอารมณ์ขัน

"หม่อมอุฎทอนหาถือคาบหอก	กลับกระบอกแบกตะพายรับผายผัน
หม้อข้าวปลาผ้านุ่งคาดทุงพัน	เปียด เสียตกกัน เกะกะ เสียงทะเลาะ
พวกฮึงวะหม่าว่าจะแคะ	มอญว่าแกละฮาระ เคลิง เกลิง เผลาะ
ลาวว่า เบอ เจอละน้อหัวร้อ เภาะ	ทวายว่า เคาะยามะ เวชฮาหัน_ _ _
ให้รำ เต้น เล่นสนุกทุกทุกค่าย	เสียงทวายมอญพม่า เฮฮาฉาว
พวก เชียงใหม่ไต่แพนฮ้อร้องซอลาว	โอ้เจ้าสาวสาว เอ้อ เจียละน้อ
พวกหม่าว่า เล เอะระพะ	พยายะชะตองรำยงย่อง
มอญทะแยแซ่ฮ้อง เสียงฟองคอ	โอระฮอระนายเอะเยาะ เยื่อกัน"

-ตอนที่ก่อให้เกิดมโนภาพ

"ครั้นรุ่งรางสว่างแสงสุริยา	โก่ป่าขานซินสนั่นก้อง
น้ำค้างพรหมฉายปราวละออง	ตุ เทว่าร้อง เริงรักพระสุริยง
ผกาถ้านบานแย้มแซมสาโรช	ริม เชื้อนโขตบรรพตาป่าระหง
แสงพิรุณพรณรายขึ้นชายคง	จัดรงค์ต่างตื่นตื่นกายา"

-แทรกภาพิตและคำพังเพย

ก. "จองหองฮึกนิก ตื่นเหมือนเข่นรีน	จะกลืนกินคนได้ก็คิดไบชู
เป็นแมงเม่าเข้าในกองไฟฟู	มิได้รู้ประมาณการทั้งปวง
ดังปีกษากาแรงจะแข่งครุฑ	ข้ามสมุทรสุดคะ เนช เลหลวง
เข่นหึ่งห้อยคอยแข่งแสง เคือนดวง	มันข้าหลวงสอนเจ้าบ่าวสอนนาย"
ข. " _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	เหมือนชกน้ำเข้าเรือ เสือ เข้าบ้าน"
ค. " _ _ _ _ _ _ _ _ _ _	เขี้ยวอยู่ในนาก็ไม่มีตรง"

๕. กรุงเทพฯ คำฉันท์

ผู้แต่งเรื่องนี้ คือ ขุนสุนทรภาคิต และนายชิต บุรทัต ดังที่บอกไว้ต้นเรื่องว่า

"คือขุนสุนทรภาคิต	พร้อมกับนายชิต
บุรทัตช่วยกันพรรณนา "	

คำประพันธ์ที่ไขแฉ่ง ไขฉันทและภาพย์ เนื้อเรื่องพรรณนาเหตุการณ์ในรัชสมัย รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเริ่มต้นด้วยกล่าววามัสการพระรัตนตรัย บูชาเทพเจ้า ไหว้ครู แล้วท้าวความถึงกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี ที่พระเจ้าตากสินรบศึกพม่า จนกระทั่งเสียพระสติ แล้วเล่าเรื่องรัชกาลที่ ๑ ขึ้นครองราชย์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวง ทำสงครามกับข้าศึกหลายครั้งเมื่อสวรรคต รัชกาลที่ ๒ ได้เสวยราชสมบัติ คือ ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองในด้านศิลปวรรณคดี เจริญมากแล้ว เล่าพระราชกรณียกิจในรัชกาลที่ ๓ ที่ได้ปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ และสร้างวัดต่าง ๆ ขึ้นมากมาย ต่อมาเล่าถึงเหตุการณ์ในรัชกาลที่ ๔ ว่าได้มีพระราชไมตรีติดต่อกับต่างประเทศ ชุกคลอง และตีตถนน เป็นต้น แล้วเล่าถึงความเจริญของชาติในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปหลายอย่าง เช่นการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบกระทรวง มีตำราแบบเรียน ปรับปรุงกิจการตุลาการ ตั้งโรงเรียนสวนกุหลาบ จ้างครูอังกฤษมาสอนภาษา และโปรกฯ ให้เลิกทาส เป็นต้น ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ ได้กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระมงกุฎเกล้าฯ หลายอย่างเช่น จัดตั้งธนาคารออมสิน ตั้งค่าน้ำเรียกชื่อบุรุษ สตรี และนามสกุล ตั้งไปรษณีย์โทรเลข ปรับปรุงการศึกษา และตั้งราชนาวิกรมาคม เป็นต้น พร้อมกันนั้นก็ได้แทรกพระราชประวัติรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๖ ไว้อย่างย่อ ๆ ด้วย

หนังสือเรื่องนี้มีคุณค่าในด้านการบรรยายเหตุการณ์ ให้รายละเอียดต่าง ๆ ไว้พอสมควร แต่มาพิจารณาคุณค่าในการประพันธ์ รู้สึกว่าเรื่องนี้ท่วงทำนองการประพันธ์ไม่หล่อไหลเหมือนผลงานเรื่องอื่น ๆ ของนายชิต บุรทัต เข้าใจว่าการแต่งร่วมกันสองคน นายชิตไม่สามารถแสดงจินตนาการออกมาได้เต็มที่ การดำเนินเรื่องจึงเคร่งครัดตามพงศาวดารจนเกินไป ตัวอย่างวรรณกรรมบางตอน

-กล่าวถึงพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๒

"พิงยาลนิพนธ์ราช	พจนาคถ์ก็ประชุมชวน
ทราบสรรพจะบังควร	วิเคราะห์คิดคะเนิงหา
ไกรทองนิทานเก่า	กะอื เหนานิยายชวา
เรื่องรามเกียรติ์กา-	ระดววรรษประทักรู้ฐาน
สังข์ทองสนองไซ	บาทไชยเชษฐ์ชาญ
คาวิศศิสาร	เสนาะพากย์ละครผอง"

-การติดต่อกับต่างประเทศในรัชกาลที่ ๔

"อังกฤษมิตรนำ	ทางทูตชุกทำ
สัญญาไมตรี	เพื่อนำพิชัย
เนื่องกิจทวี	ประโยชน์ย่อบติ
แต่ท้าวชาวไทย "	

-เล่าถึงพระราชประวัติรัชกาลที่ ๔ ก่อนเสวยราชย์

"แต่ปางระวางปี	ระยะที่พระชนม์วัย
มิตรบณวชใน	วาทิกษุพรตพรหม

สฤทธิ้อมตย์ปรา	กฎฐานะสูงสม -
เต็จเจ้าพระยานิยม	ยศอัครเสณีย์
บุณนาคสกุลเชื้อ	ระบู่ช่วงสภัญญ์มี
บรมมหาศรี	สุริยวงศ์ประจนาม
สถิต ฌ คำแห่ง	กิจแห่งประมุขงาน
สำเร็จสรุปตาม	ตราบวงทรวงกรม"

๖. โคลงปราบดาภิเษก เฉลิมพระ เกียรติสม เต็จพระพุทธ เลิศหล้าภาลัย

หนังสือโคลงปราบดาภิเษก เฉลิมพระ เกียรติสม เต็จพระพุทธ เลิศหล้าภาลัย นี้ สมเด็จ-
พระนั่งเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศ เป็นพระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นหนังสือที่พรรณนาถึงพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในรัชสมัยสมเด็จพระ -
พุทธ เลิศหล้าฯ อย่างละเอียด คับ เป็นหนังสือที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับราชประเพณี
ในรัชกาลที่ ๒ อย่างยิ่ง

สาเหตุที่รัชกาลที่ ๒ ได้กระทำพิธีปราบดาภิเษกนั้น เพราะก่อนที่พระองค์จะเสด็จ
ผ่านพิภพ เป็นระยะที่บ้านเมืองเปลี่ยนรัชกาล เกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีขึ้น ตามพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
ฉบับกรมพระยาคว้งฯ กล่าวว่า "กรมขุนกระษัตราธิราช จางวางพระตำรวจ ได้ทิ้งหนังสือที่ได้
ต้นแจ้ง ในลานขลาพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท กล่าวว่ากาคาบาทังไว้ ในหนังสือนั้นฟ้องว่า
เจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราธิราช คุณหมุดำ แลจอมมารดาสำลี ในสมเด็จกรมพระอนุชาธิราชพระ -
บัณฑูร์น้อยทั้ง ๓ นี้ ซึ่งเป็นโอรสแลธิดาพระเจ้ากรุงธนบุรี คบคิดกับข้าราชการอีกหลายคนว่า
จะก่อการกบฏ จึงโปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ (รัชกาลที่ ๓) ทรงพิจารณาได้ความ
สัตย์ดังหนังสือที่ทูลฟ้อง ผู้ต้องหาซึ่งส่งข้าราชการอีกหลายคน คือเจ้าพระยาพลเทพ (บุณนาค
บ้านแม่ลา) พระยาเพชรปาลี (กล่อม) พระยาราม (ทวง) พระอินทรเดช (กระต่าย) จมื่น -
สท้านมณเฑียร (อ่อน) นายขุนเนนหลานเจ้าพระยาพลเทพ สมิงศิริบุญ (โตด) สมิงพันเปิด
(ม่วง) สมิงปอนทละ รวมข้าราชการที่คิดขบถ ๑๐ คน กับข้าในกรมเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราธิราช
อีก ๓๐ คน ชวาระรับเป็นสัตย์ทั้งสิ้นจึงโปรดถอดเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราธิราช และเอาไปประหาร
ชีวิตกับพวกร่วมคิดด้วย เมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๔ ค่ำ" ดังที่กล่าวไว้ในโคลงเรื่องนี้ว่า

"เสียดพระญาติเจ้าหนึ่งแล้	สิบขุน นางเฮย
ทหารบักลัว เกรงบุญ	บัคมีวย
ใครฤาไปคิดคด	ขบถต่อ ท่านนา
แม่นจะปลงชีพมีวย	คาบไม้จันทน์จริง"

เนื้อหาของเรื่อง ขึ้นต้นด้วยการอธิบายพระมหากษัตริย์ สดุดีข้างเผือกคู่พระบารมี
กล่าวชมบ้าน ชมเมือง แล้วสรุปเหตุการณ์จลาจลในรัชกาลที่ ๒ เรื่องเกิดขบถ เมื่อปราบขบถได้
แล้วจึงกระทำพิธีปราบดาภิเษกอย่างพิสดาร เริ่มตั้งแต่การหาฤกษ์ยาม การตกแต่งสถานที่ประกอบ
พระราชพิธี พิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์ เป็นต้น ตอนจบได้กล่าวขอพรพระผู้เป็น เจ้าให้ปกป้องคุ้มครอง
พระมหากษัตริย์ ให้ปราศจากภัยพิบัติต่าง ๆ

คุณค่าของวรรณกรรมเรื่องนี้ ให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์และพระราชประวัติ
 ตอนหนึ่งของไทย บรรยายเรื่องอย่างละเอียดประจักษ์ เป็นตำราพระราชพิธีปราบดาภิเษก เล่มหนึ่ง
 ส่วนการใช้ถ้อยคำ ทรงเลือก เห็นได้อย่างเหมาะสมกับฐานะของพระมหากษัตริย์ ทรงพระราช-
 นิพนธ์ใจความของโคลงได้กะทัดรัด แต่คุณค่าทางความละเอียดถี่ถ้วนไม่เด่นนัก ตัวอย่างวรรณกรรม
 บางตอน

" เสร็จสร้างทรงเครื่องต้น	ภูเขา
เขี้ยวสุวรรณตวาด	เพริศแพรว
รศองค้องการ	แก้วก้อง งามแสบ
เกี่ยวพระฉลององค์แล้ว	ผู้เบื้องบรรยงค์
เสด็จ เหนือตั้งไม้	มีประยูร
ผันพระพักตร์สู่บุรพ	บาทห้อย
ชีพพอชาติพราหมณ์ตระกูล	ทั้งแปด ไช้เนา
หมอบประจำตั้งน้อย	แปดค่านถวายชัย
สังข์หักฉนิษฐาน้ำ	มนตร์ร้าย
พราหมณ์ประโรหิตถวาย	เสกขำ
แล้วพราหมณ์ศิษทั้งหลาย	ถวายท่าน แลพ้อ
พันพระองค์รับน้ำ	แปดค่านโดยขวา"

๗. โคลงคัมภีร์สังขรณ์วัดพระเชตุพน

หนังสือ เรื่องนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ขึ้น
 เพื่อบันทึกเหตุการณ์ตอนหนึ่งในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งโปรดฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนครั้งใหญ่
 ท่านองค่างใช้คำประพันธ์ร้อยต้น ร่ายกาพย์ โคลงคัมภีร์บาทกฤษณ์ โคลงคัมภีร์วิวิธมาลี และโคลง
 กลบทต่าง ๆ

เนื้อหาตอนต้นกล่าวเฉลิมพระเกียรติพระที่นั่งเกล้าฯ ว่าทรงทำนุบำรุงแผ่นดินให้
 เป็นสุข ทรงประกอบด้วยทศพิธราชธรรม และจักรพรรดิสมบัติ ๑๒ ประการ แล้วเล่าว่า รัชกาล
 ที่ ๓ เสด็จพระราชทานทอดพระกฐินที่วัดพระเชตุพน แล้วทอดพระเนตรไปทั่วพระอาราม ทรง
 เห็นอาวรัศดูขำรูดุคโทรมมากจึงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ และขยาย
 เขตวัดค่อนคานตะวันตกเฉียงเหนือ เพิ่มวิหารพระพุทธไสยาสน์ และอาคารอื่น ๆ อีกบ้าง โปรด
 ให้จารึกวิชาความรู้ต่าง ๆ บรรดาที่มีอยู่ในมณีนีลฉนวนไว้บนแผ่นหินติดไว้ในที่ต่าง ๆ และเสร็จสิ้น
 เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ ตอนจบได้บอกนามผู้แต่ง จุดมุ่งหมาย และวันเดือนปีที่แต่งว่า

"ครรรโลงกฤษณ์บาทพร้อม	ศศิธมา สีเอย
เกริ่นพระเกียรติกระษัตรา	ฉับสร้าง
ปฏิสังขรณ์มหา -	วิหารเชตุพนพ้อ
กรมานุชิตชิโนรสอ้าง	โอษฐ์ไว้เฉลิมเรียง

พันสองร้อยเจ็ดสิบ	ศักราช จุลห่อ
ม เล็งสัปตบุษมาศ	เมื่อนั้น
ทวาทศพฤทธิศนิสาท	สุกรบึกษ์ แลฤา
วังรักษัลักษณ์โคลงคั่น	ตึกแล้ว เสรีจแสงตง "

โคลงเรื่องนี้ ให้ความรู้ เรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนไว้อย่างละเอียด และ การปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่นี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตฯ ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดพระเชตุพน พระองค์ท่านได้ทรงเห็นการนี้โดยตลอด นับเป็น เอกสารที่มีคุณค่า เล่มหนึ่งในวงการ ประวัติศาสตร์ไทยรัชกาลที่ ๓

ส่วนคุณค่าในทางวรรณคดี พระนามของผู้ทรงนิพนธ์ย่อมเป็น เครื่องรับรองอยู่แล้ว คำประพันธ์ตลอดทั้ง เรื่องใช้คำที่ไพเราะ สละสลวยสูงส่งด้วยรูปและ ความหมาย ส่วนนวนโวหาร คมคาย ทรงนิพนธ์เล่าเรื่องได้อย่างละเอียด และโคลงทุกบทให้ใจความรัดกุม โดยเฉพาะโคลง กลบทต่าง ๆ นอกจากไพเราะด้วยเสียงแล้ว ยังสมบูรณ์ด้วย ความหมาย ทุกคำที่นำมาร้อยประพันธ์ มีน้ำหนัก กระชับและเข้าใจง่ายนับเป็นวรรณคดีอมตะ เล่มหนึ่ง

-ตอนที่ไพเราะและก่อให้เกิดจินตนาการ

"ใบทวารอุโบสถสร้าง	โสภิต หันแฮ
ภายนอกบานมุขคัประดับ	คิมแพรว
รวมเรื่องจร เรขประกิจ	ประภาพ เทรศพอ
ในกฎหองฉ้วน	เลิศหลาย
บานัญชรประดับฉ้วน	ลายดวง ชิงแฮ
จำหลักขจิตปิดทอง	ทาบแก้ว
หลังบานฉลุลักษณะปวง	เป็นแบบ ทรานา
ซีเชษฐทั่วพร้อมแพรว	เพริศกาญจน์ "

-ปฏิภาณในการนิพนธ์กลบทแบบต่าง ๆ

<u>กลบทบาทุรกร้อย</u>	"มีรูปเทญ์ยว ๆ ตั้ง	ตามไตร มุขนา
	ทกที่มุ่ม ๆ ของ	เขตคั่น
	บ้านลมจับ ๆ ไสว	แสวงเหยื่อ เยี่ยงเหย
	กระเบื้อง ประดับ ๆ ด้วยไสร์	สบสรรพ์ "
<u>วิธีธมาลีกลอักษรสลั</u>	"หอธรรมแห่งที่ห้อง	ธรรมทน สกิดแฮ
	ทมุขหันมน เทียร	มาศไท้
	ยอดสูงยี่งสุริยบาล	สวรรค์ยี่ง ยงนา
	เดกกฎ แข็งกันไซ้	ก่องชม "
<u>กลกินนร เก็บบัว</u>	"เข็ดหน้าบานหน้าวาค	วิจิตร อะไรฤา
	แทตย์แบกแท่นแบกพญ	เปียงถ้ำ

	หมู่เทพรูปเทพสถิต มุขนอกมุขหน้าห้อง	ทวยเทิด ขรรค์เออย แห่งละสอง"
<u>กลวัวร์พันหลัก</u>	"งาม เสาแห่ง เม็ดไข่ อัญจันทร์จิตรตาม สร้างคจพิหารสักค คคสีมูมแมนอ้าง	ช่วงอัญ จันทร์เออย แต่งสร้าง ก่อคค มูมแฮ ออกถกล"

๘. ลิลิตสาร เสรีพระบารมีรัชกาลที่ ๕

หนังสือเรื่องนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากรแต่งเป็นลิลิตสุภาพ ถวายพระจุลจอมเกล้าฯ ในพระราชพิธีโสกันต์ เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๑๔ เนื้อหาของเรื่องขึ้นต้นด้วยการสดุดีและแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ กล่าวชมบ้านชมเมือง แล้วเล่าถึงพระราชพิธีโสกันต์ในรัชกาลที่ ๕ อย่างละเอียด ตอนจบกล่าวเฉลิมพระเกียรติพระจุลจอมเกล้าฯ และบอกชื่อผู้แต่ง

คุณค่าของหนังสือเล่มนี้ คือ บันทึกพระราชพิธีโสกันต์ในรัชสมัยพระปิยมหาราช ไว้อย่างพิสดารให้ความรู้เรื่องเหตุการณ์ตอนหนึ่งในรัชกาลที่ ๕ อย่างชัดเจน และที่สำคัญคือได้บันทึก เรื่องการละเล่นต่าง ๆ ในพระราชพิธีโสกันต์ไว้ครบถ้วน ส่วนท่วงทำนองการประพันธ์นั้นเล่า บรรยายและพรรณนาได้ละเอียดลออ ใช้คำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการได้หลายตอน เช่น

"ฉลององค์ เยียรบับหรือ	พรายฉาย
พื้นม่วง เขียน เหลืองลาย	แย่งกัน
ชายแครงวิ เขียรชาย	ไหวก่อง แก้วเออย
งาม เร่งงามสะคร้าน	ครั้นฟ้าดินชม
กรองสอดสะอั้ง เพรศ	พาหุรัต
ธำรงค์ เรืองจรัส	รุ่งรุ่ง
กรอง เขิงมณีพิท	มราช
เกริ่นพระ เกียรดิ เพื่องพั่ง	เกริกหล้าฯฯจร
-การละเล่นต่าง ๆ ในพระราชพิธีโสกันต์	
"แหงวิสัยสอด เชื้อท่า	ทีแหง
แรงต่อแรง เริงแรง	เราเรา
แหงพลาตพาดดาวเพลง	พลัดไหล่ หนีเออย
วัด เหวียงเพ็ลียงท่าเว้า	วันโป้งฮาคริน
คุลาตีไม้เทิด	กำพค
กรวัดคววีจรค	จ้อจ้อง
แปลงท่า เปลี่ยนทืบท	หลายแบบ
เสียงถัดทกถัด ร้อง	ลั่นข้องกลองคิง"

- เฉลิมพระเกียรติ

" ทรงผะตุงนค เรศแผ้ว	เมด็จภัย
โดยรอบขอบ เขตต์โน	แว่นแคว้น
ทวยราษฎร์ทุกขัยกษัย	เสพลุข เสมอแฮ
เข็ญชาติล่ำเค็ญค้ำ	ขุนนั้นบรรเทหา"

๙. โคลงยอพระเกียรติและสรรเสริญพระบวชนแท้เฉลิมพระนามสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
สยามมกุฎราชกุมาร

โคลงสุภาพเรื่องนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสภิตย์ธำรงสวัสดิ์ ทรงนิพนธ์เพื่อบรรยายเหตุการณ์และยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก่อนเสวยราชย์เนือหาเริ่มด้วยการชมบ้านชมเมือง สดุดีพระเกียรติเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และชมความงามความวิจิตรพิสดารในกระบวนแท้เฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนเทพทวาราวดี ซึ่งประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ และเฉลิมพระปรมาภิไทย เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ตอนจบได้บอกชื่อผู้แต่งเอาไว้ด้วย

หนังสือเรื่องนี้เลือกสรรคำมาแต่งได้อย่างไพเราะ การบรรยายกระทำอย่างละเอียด แสดงว่าผู้ทรงนิพนธ์ทรงเป็นเอกทัศคะในด้านกาประพันธ์พระองค์หนึ่ง ตัวอย่างเช่น

" เฉลิมนาม เจ้าฟ้าเอก	อรรคบุรุษย์
มหาวชิราวุธ	ทนต์ให้
ผคุณมาศปักษ์ชูชนม์	ไตรทศ ดิถีเฮย
มุสิกศกล่าฤทธิไค้	พระฤกษ์ตั้งพิชัยสถาน
มรรคเทศเทิดตวยเพ็ยม	ชูโพยม
คณพาทย์เกริประโคม	ไค้เต้า
เพลงแตรฝรั่งโลม	ใจชื่น ชมนนา
นฤนาทสำเนียงเข้า	ท่าทำทีเดิน
ธราภรณ์มกุฎเก็ย	เกษเจริญ
เทือกมาศไม้พิเชียร	พรั่งพร้อย
ทรงภูษณะสังเวียร	ศรีเสวตร์ สุวรรณเฮย
งามยิ่งงาม เยี่ยมย้อย	หยาดฟ้ามางาม"

๑๐. โคลงยอพระเกียรติว่าด้วยเรื่องทรงผนวชสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช

โคลงยอพระเกียรตินี้ สกกรุง สุญาโณ เป็นผู้แต่งด้วยคำประพันธ์โคลงสุภาพและร่ายสุภาพ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และบรรยายถึงการพระราชพิธีผนวชของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชด้วย เนื้อหาส่วนมากบรรยายกระบวนในพระราชพิธีทรงผนวชและเฉลิมพระเกียรติเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเป็นตอน ๆ ว่าถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โคลงเรื่องนี้ได้บรรยายเหตุการณ์ตอนเจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธทรงผนวชไว้อย่างละเอียด ทำให้รู้เรื่องราวตอนหนึ่งของรัชกาลที่ ๖ ก่อนที่จะเสวยราชย์อย่างชัดเจน นับเป็น

เอกสารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่ง ส่วนคุณค่าในทางวรรณคดี ผู้ประพันธ์ได้เลือก เห็นด้วยคำอย่างประณีต ถึงแม้ว่าจะเป็นกวีนิพนธ์ก็สามารถบรรยายเหตุการณ์ในครั้งนั้นให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย โปรดสังเกตุการเล่นอักษร เล่นคำ และเล่นสัมผัสข้ามวรรคได้อย่างเพราะพริ้ง เป็นวรรณกรรมที่ควรได้รับการยกย่องเรื่องหนึ่ง ตัวอย่างวรรณกรรมบางตอน

-ตอนที่ไพเราะ คือในกระบวนการเลือกเห็นคำ

"อัมรินทร์เต็มตากด้วย	พนักงาน
หึ่งเครื่องกุกกุกกักกัญจน์	ก่องแก้ว
บุษปัสถ์ดับเพดาน	เด่น เรียบ
พเยียนตร์สมมุขพร้า	เพริศพริ้งพรายศรี "

-ตอนเฉลิมพระเกียรติ

"พระเกียรติพระยิ่งก็	ก่อนแพรง
เดกิงพระเคยยิ่นเอง	ผ่านเกล้า
ทุกเทศหัวย่าเกรง	เกริ่นเคย พระเฮย
เคยพระเปรียบกฤษณ์แฉ้ว	ย่องพันไทยเกษม
พระคุณพระยิ่งโพ้น	พันทวี
ทวยราชฎ์เปรมฤดี	คับร้อน
แผ้วฉาวมูลทรมย์	กสาปยิ่ง เพรงนา
สฤษดิ์ตึกปีกแผ่นซ้อน	แข่งแมนแมนเวียง"

๑๑. พระบรมราชาภิเษก สัปตมราชมหากิจวิวงศ์

โคลงลิลิตสุภาพเรื่องนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงนิพนธ์ขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ หลังจากที่ได้มีพระบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๗ แล้วเพียงไม่นาน

เนื้อหาของโคลงลิลิตนี้ บรรยายเรื่องพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชสมัยพระปกเกล้าฯ เริ่มตั้งแต่ รัชกาลที่ ๖ สวรรคต รัชกาลที่ ๗ จึงเสด็จเถลิงราชสมบัติแทน โปรดให้สร้าง-น้ำพระบรมศพให้ข้าราชการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ทรงแต่งตั้งองคมนตรี และองค์อภิรัฐมนตรี แล้วโปรดฯ ให้หาฤกษ์ทำพิธีพระบรมราชาภิเษก สถานที่ทำพระราชพิธีคือในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยและในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ พิธี เริ่มด้วยเสด็จถวายบังคม พระบรมอัฐิและพระบรมศพแก่พระสุพรรณบัฏ แล้วมีพิธีสงฆ์พิธีพราหมณ์ต่อมาข้าราชการฝ่ายต่าง ๆ เข้าเฝ้า หลังจากนั้นเสด็จพระราชดำเนินถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้าแล้วแห่ขบวนพระราชดำเนินสู่พระอุโบสถ-วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรง ปฎิญาณพระองค์เป็น เอกอัครศาสนูปถัมภก. แล้วเสด็จนิวัตพระ-ราชมนเฑียรบรมพิมาน เวียนเทียนสมโภชพระราชมณเฑียร มีโทรเลขนานาชาติประเทศถวายพระพร และเสด็จออกรับอาเศียรวาทจักรราชทูตกับทูตานุทูต เข้าเฝ้าถวายชัยมงคล พระราชทานอภัยโทษปล่อยนักโทษ เสด็จเคลื่อนขบวนเสียบพระนครทางสถลมารคและชลมารค เมื่อนิวัตพระบรม-มหาราชวังทรงสถาปนาพระอิสริยยศและทรงสังเวทยอดิศมหาราชของไทย ตอนจบเฉลิมพระเกียรติ

รัชกาลที่ ๗ แล้วกล่าววาทะยาวและคำอธิษฐานอีกครั้งหนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสชมหนังสือเรื่องนี้ว่า "ข้าพเจ้าได้อ่าน
ดูรู้สึกว่าเป็นหนังสือที่ดีมาก ทั้งทั้งทางวรรณคดี ทั้งทางตำราและทางตำนาน กรมพระนราธิป
ทรงนิพนธ์ลิลิตนี้อย่างรวดเร็ว เป็นอันมาก ต้องนับว่าทรงนิพนธ์อย่างฝรัง เรียกว่า Inspired
และข้าพเจ้าเองรู้สึกว่าเป็นพระนิพนธ์ที่ดีที่สุด เรื่องหนึ่งที่ข้าพเจ้าได้เคยอ่าน "

คุณค่าที่สำคัญยิ่งของลิลิตนี้ คือ บันทึกเหตุการณ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอย่าง
พิสดารมาก มีเนื้อความละเอียดยิ่งกว่าจดหมายเหตุอื่น ๆ จึงนับเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์
ที่หาค่ามิได้ แต่พิจารณาในด้านการประพันธ์ ปรากฏว่าผู้นิพนธ์ใช้ภาษาเฉพาะตัวมาก คำที่แผลง
ก็มีรูปแปลก ๆ เช่น มะหัจฉริยะ (ประหลาดมาก) มะหิศวางค์ (เครื่องยศทหารม้า) ยูพี (หญิง
สาว) ยูวา (ชายหนุ่ม) อดมัจ (เหมือนอัมมาตย์) อูรุ (เทวดา) หุตาณ (จุด) ชะเลศ (เจ้า
แห่งน้ำ) ชกระบถ (ใช้ล้อต่างตีน) ครสิพ (คอ) ชะลาวุธ (ตอปีโค) เป็นต้น ส่วนลีลาจังหวะ
ของโคลงนั้นค่อนข้างสะบัดสะบิ้งยิ่งยาคมาก เพราะโคลงเรื่องนี้ได้ทรงพระนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๗
ซึ่งกำลังนิยมใช้จังหวะเสรีมาก เช่น

" พรรลิกแลระเรื่องเครื่อง	สูงราย ระเบียบเอย
เกสรนอะภิรมุขมสาย	สง่าเหล่า
พระกันภิรมย์ระบาย	สะกาวมาศ มะเลียงแธ
กะปี่ชุกรุทะพำทหน้า	เนื่องเจ้านำจร
แสนยากรแท้เทียม	มะหิมา
สมเสด็จพะยุทะยาศรา	เกริกแกลัว
องคะรักษะราชะรักษา	ขนานคู่ เคียงแธ
เรียงสลั่งสรรพหรั่งแพ้ว	สะพริบห้อมมะเพนทร
เชิงงอนฉลองบาทเจ้า	จางวาง มะหาดเฮย
สรวมก่องเก็จทองสะอาง	โอแก้ว
พระยารังสิ่งแสนยางค์	พะลาณี่ สนองเอย
รุกรับค่านับแล้ว	กระดืบหน้าคลาชะบวน
ล้วนอะฮึกพรรลิกเรื่อง	ตลิ่งแล ละเลานรา
เสียงป่าวพิงซ์ กระทั่งแดร	เกริก เกรียว
กลองชนะกระ เทือนแดน	ดังครุ่ม ครั้นเฮอ
เคลื่อนจากคุษฎาฯ เลี้ยว	ออกพันทวารพิมาน"

๑๒. ลิลิตราชาภิเษกสมรส บรมราชาภิเษกและเฉลิมพระราชมณเฑียรพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ลิลิตสุภาพนี้ นางสาวจิระภา อ่อนเรือง ได้ประพันธ์ขึ้นแสดงความจงรักภักดีสำนึก
ในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน เนื่องในมหามงคลดิถีวัน
ราชาภิเษก ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ ๒๕ ปีบริบูรณ์

เนื้อหาของเรื่อง กล่าวสดุดีพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันและพระราชินี ชมกรุงรัตนโกสินทร์แล้วกล่าวสดุดีพระเกียรติยศราชวงศ์จักรีตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ ต่อจากนั้นได้เล่าถึงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่ตอนประสูติจนถึงตอนราชาภิเษกสมรส ต่อมาได้เล่าขยายความพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๔๙๓ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณและพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยและบรมราชาภิเษกในวันรุ่งขึ้น ตอนจบได้กล่าววาทะแดลิมพระ เกียรติพระ เจ้าอยู่หัวอีกครั้งหนึ่ง

ข้อคิด เห็นหนังสือ เรื่องนี้ให้ความรู้พระราชประวัติพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันอย่างกะทัดรัดโดยเฉพาะได้รู้เหตุการณ์ตอนพระราชพิธีอภิเษกสมรสและบรมราชาภิเษกอย่างชัดเจน ส่วนการเรียบเรียงทำได้อย่างรัดกุมไม่เยิ่นเย้อจนเกินไป แต่การใช้คำรู้สึกด้าชตา จึงทำให้รสความหย่อนลงไปบ้าง

-ตัวอย่างข้อความบางตอน เฉลิมพระ เกียรติพระ เกียรติยศก่อน ๆ

"องค์พระพุทธรูปยอศฟ้า	ปฐมวงศ์
ทรงพระ เสด็จอาจง	สุคนธ์
ปราบพม่า เขมรลาวลง	นบนาบ
ขยายเขตไทยสุคนธ์	จบสิ้นมลายู
อันพระพุทธรูปยอศฟ้า	ลีโอนาม
เป็นปิ่นกวีสยาม	ยอดรู้
ศิลปวิทยาสยาม	นั้นเพียง ชูเชย
พระโปรด เลี้ยงชนผู้	เลิศด้วยกลอนกานท์ _ _ "

-ตอนพระบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งน้ำทักษิโณทก

ภูมิพลอดุลยเดชเจ้า	จอมกษัตริย์
หลั่งทักษิโณทกคำรัส	เพียงแท้
ธิษฐานพระวจัสติย์	ข้อประ ชาเอย
เราจักครองแผ่นดินแล้ว	กับด้วยธรรมา
เพื่อสุขผองราษฎรทั้ง	สยาม
ถือศกพิธราชธรรมตาม	ระบอบชี้
สำหรับกษัตริย์งาม	ธรรมจะ - รียานา
เป็นประกาศณะนี้	รุ่งได้จกจ่า"

๑๓. ชาติ วัฒนธรรมไทย แนวล้อมพระมหากษัตริย์

เรื่องนี้นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ แต่งด้วยคำประพันธ์โคลงสี่สุภาพ ขึ้นต้นด้วยร่ายสุภาพ ๑ บท เนื้อหาว่าด้วยประวัติชาติ ศาสนา วัฒนธรรมไทยที่สำคัญหลายสาขา ซึ่งแนวล้อมพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นพระประมุขจากอดีตสืบมาจนถึงปัจจุบัน เนื้อหาแบ่งออกเป็นตอน ๆ ได้ ๒๐ ตอน คือ

๑. ประวัติศาสตร์ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ วัฒนธรรมไทย ๒. คติสังคมไทยโบราณกับสถาบันกษัตริย์
 ๓. พุทธศาสนากับชาวไทย ๔. บ่อเกิดศิลปวิทยาการ ๕. ประติมากรรม ๖. พิธีพราหมณ์
 ๗. กฎหมายไทย ๘. ความเป็นอยู่ผูกพันในครอบครัวไทย ๙. การค้าพาณิชย์ของไทยสมัย
 โบราณ ๑๐. สถาปัตยกรรมศิลป์ ๑๑. บ้านเรือนไทย ๑๒. สวนไทย ๑๓. จักรกอกไม้ไทย
 ๑๔. ข้างทองของไทย ๑๕. ขนบจารีตประเพณี ย ๑๖. พหุสทนต์รี วรรณกรรมไทย
 ๑๗. มหาจักรีวงศ์ ๑๘. หน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ๑๙. หน้าที่ราชการและหน้าที่ประชาชน
 พลเมือง ๒๐. รัฐธรรมนูญ กับ รัฐบาลประชาธิปไตย

ข้อคิดเห็น วรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นบทร้อยกรองที่ได้รับรางวัลชมเชยจากมูลนิธิ
 จอนห์ เอฟ. เคนเนดี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณากันอย่างลึกซึ้ง
 หนึ่งลือเรื่องนี้เป็นเพียงเรื่องเล่าบรรยายธรรมดาแทรกที่สเนบบางอย่างไว้บ้าง แต่ในด้าน
 อรรถรสค่อนข้างหย่อน ตัวอย่างข้อความบางตอน

-พระบรมราชาบาทในรัชกาลปัจจุบัน

"ทรงบอกนิสิตทั้ง	นิสิตา
ที่เล่าเรียนศึกษา	จะใจ
ด้วยพระมหากรุณา	คำรัล
เถมมุ่งใช้หัว ไซร์	อย่าได้ใช้ตีน"

-เล่นคำในบางตอน

"เปี่ยมพระบาร เมศพัน	บรรยาย
เปี่ยมพระเมตตาสาย	สมุทรกว้าง
เปี่ยมพระกรุณาผาย	โปรตพลก นิกรแธ
เปี่ยมพระมูทิตาอ้าง	อรรถเ็นยินดี"